

Kerk en wereld: boodschap aan elkaar?

Situering

Waar gaat het om in deze les?

Allereerst dat de plaats van de Kerk in de samenleving voortdurend wisselt, ten dele als gevolg van allerlei maatschappelijke factoren, ten dele ook tengevolge van eigen keuzen door de Kerk(en).

Vervolgens hoe maatschappelijke ontwikkelingen ertoe hebben geleid dat in Nederland anno 21ste eeuw de Kerk niet langer vanzelfsprekend aanwezig is.

En dat, indien de Kerk wél invloed wil uitoefenen op de samenleving, daar uitdrukkelijk voor gekozen moet worden. Wanneer je uitdrukkelijk ervoor kiest om als Kerk zichtbaar aanwezig te willen zijn in de samenleving, kun je invloed uitoefenen, kun je stappen gaan ondernemen om die invloed dan ook zinvol uit te oefenen.

Deze les is een goede inleiding voor iedereen die voor het eerst kennismaakt met het thema “kerk en samenleving”. Stap voor stap vergaart u kennis en inzicht in uw eigen parochiewerk.

Opzet

1 We krijgen allereerst een beeld geschetst van enkele zeer verschillende posities van de Kerk in de samenleving (tekst 1).

2 Daarnaast bekijken we een schema waarin naast elkaar staan drie typen van houding van de Kerk ten opzichte van de samenleving (tekst 2).

We zien dan dat allerlei aspecten van Kerk-zijn er in elk van die drie typen telkens iets anders uitzien.

3 We krijgen vervolgens een beeld geschetst van de ontwikkelingen in de afgelopen veertig jaar. Daaruit blijkt dat de Kerk - in tegenstelling tot veertig geleden - niet langer vanzelfsprekend in de samenleving aanwezig is (tekst 3).

4 Het gesprek hierover loopt uit op werken in subgroepen, waarbij aan de hand van verschillende concrete onderwerpen wordt nagegaan hoe onze eigen houding ten opzichte van de wereld aan verandering onderhevig is (tekst 4). Hiervan wordt plenair verslag gedaan.

5 Tenslotte krijgen we een toelichting op twee conclusies uit het voorgaande (zie tekst 5) Daarover gaan we met elkaar in gesprek.

Opening

We zeggen: dat de invloed van de Kerk op de samenleving niet langer vanzelfsprekend is; dat daar dus voor gekozen moet worden als men die invloed wil; en dat je nóg nergens bent als je die keuze niet vertaalt in een plan.

1. De positie van de kerk in de samenleving

De positie van de Kerk in de samenleving zeer verschillend kan zijn. Ten dele als gevolg van allerlei maatschappelijke factoren, ten dele ook tengevolge van eigen keuzen door de Kerk(en). Gebruik hierbij tekst 1. Beperk u tot de hoofdlijnen. Teveel voorbeelden en details verduisteren die lijnen in plaats van ze te verhelderen. Het plaatje is niet bedoeld als start van een cursus kerkgeschiedenis of sociologie. Waar het vooral om te doen is, staat in de aanhef van tekst 1.

Wat tekst 2 betreft: Dit is geen schematisering van wat in tekst 1 aan de orde is. Het schema bedoelt iets nieuws te zeggen: dat, ook wanneer er sprake is van oriëntatie op de samenleving, er op heel verschillende manieren tegen die samenleving kan worden aangekeken.

Het schema onderscheidt de drie volgende typen:

A De Kerk ziet de wereld als verloren.

B De Kerk ziet de wereld vooral als missiegebied: de wereld die steeds meer Kerk moet worden.

C De Kerk ziet de wereld als plaats waar het Rijk Gods groeiende is.

Het verdient aanbeveling bij dit schema van typen meteen de nodige korrels zout te leveren. Zoals: het zijn 'typen', dus met alle beperkingen van dien; het zijn er drie; er zijn er nog wel meer; bij de 'karakteristieken' gaat het vaker om 'wat meer nadruk op' dan om exclusieve kwaliteiten die in een ander type volstrekt afwezig zouden zijn.

2. Gesprek met daarin een plenaire oefening

Het gesprek heeft vooral ten doel: Na te gaan of men de informatie (teksten 1 en 2) heeft begrepen; zo niet, daar alsnog wat aan te doen. Na te gaan of men begrijpt wat het belang is van deze inzichten.

Op dit moment is dat: als Kerk heb je niet vanzelfsprekend invloed op de samenleving. Je kunt vanuit de Kerk op nogal wat verschillende manieren tegen de samenleving aankijken.

Terzijde kunt u ook nog wijzen op het belang van het onderscheiden van typen voor de parochie zelf. Want er ontstaan spanningen in een parochie als de liturgie bijvoorbeeld van het type a is, de diaconie geschoeid is op de leest van type c, en de catechese het meest doet denken aan type b.

Zoiets is in parochies geen uitzondering.

Teneinde het inzicht 'dat je op nogal verschillende manieren tegen de samenleving kunt aankijken' nog te verdiepen, is het wenselijk een deel van de beschikbare tijd te gebruiken voor een plenaire bespreking van de volgende situatie: U hebt een werkgroep 'zondag van de arbeid', die de liturgie verzorgt rond de eerste mei. Vraag: wat denkt u dat de werkgroep doet als het een groep is van het type a? Type b? Type c?

Let op: het praten over typen brengt het gevaar met zich mee dat mensen criteria gaan aanleggen voor Kerk en Samenleving, die oneigenlijk zijn. Bijvoorbeeld: wanneer er sprake is van bezinning, is er geen sprake van Kerk en Samenleving. Zo'n criterium deugt niet omdat niet de actie of de bezinning bepalend zijn voor de kwalificatie 'Kerk en Samenleving', maar de strékking van de actie of de bezinning.

Met andere woorden: Niet alles wat er 'Kerk en Samenlevings-achtig' uitziet is ook Kerk en Samenleving in de zin waarin we deze term in deze cursus gebruiken. Niet alle pastoraat, niet alle liturgie en niet alle catechese is 'on-Kerk en Samenlevingsachtig'. Er zijn voorbeelden van pastoraat, van liturgie en van catechese die wel degelijk de kwaliteit hebben van Kerk en Samenlevingswerk. Bijvoorbeeld: teksten en schilderijen uit 'De Kruisweg van Woensdrecht'.

3. Inleiding en gesprek

U zet nu met de groep de volgende stap door toe te lichten wat in tekst 3 staat. Het is een volgende stap omdat het nu niet langer over allerlei mógelijke veranderingen gaat, maar over een feitelijke verandering, die bovendien van groot belang is: zie de aanvangsregels van tekst.

4. Opdracht in subgroepen

Laat de groep zich nu opdelen in subgroepen. Iedere groep krijgt een thema mee en een opdracht, zoals beschreven in tekst 4.

De bedoeling hiervan is het verhaal van tekst 3 dichter bij de eigen ervaring te brengen.

5. Rapportage

Plenair worden de resultaten van de opdracht in subgroepen verzameld. Ongetwijfeld zullen de resultaten onder te brengen zijn onder conclusies als - grotere autonomie nu; de Kerk is een organisatie onder organisaties geworden; de mogelijkheid van de Kerk om vanzelfsprekend en zonder discussie aanwezig te zijn op allerlei levensgebieden is verdwenen.

6. Presentatie van twee conclusies

De twee conclusies staan in tekst 5.

7. Gesprek over de conclusies

Een goede werkvorm hiervoor is om na te gaan tot welk type hun inziens de verschillende aspecten van Kerk-zijn (liturgie, catechese, diaconie enz.) hun eigen parochie behoren. Een opdracht die ter plekke wel niet helemaal voltooid zal kunnen worden, maar waaraan men thuis per parochie verder kan werken.

Bijlagen

Tekst 1 De band Kerk - Samenleving

De plaats van de Kerk in de samenleving is voortdurend anders ten dele als gevolg van maatschappelijke factoren, ten dele ook ten gevolge van eigen keuzen door de Kerk(en)

Voorbeeld 1

De bevolking van een land kan nagenoeg in haar geheel katholiek zijn. In zo'n situatie is het nauwelijks voorstelbaar dat de Kerk geen grote invloed zou kunnen hebben op de samenleving. De Kerk is als vanzelfsprekend aanwezig.

De katholieken kunnen echter ook een kleine, geminachte en zelfs vervolgte minderheid vormen (bijvoorbeeld minder dan 1 %). In dat geval zal de invloed - althans vooralsnog - niet groot zijn.

Voorbeeld 2 (samenstelling)

Een parochie kan helemaal bestaan uit leden van een besloten agrarische gemeenschap. Maar een parochie kan ook gelegen zijn in de Amsterdamse binnenstad, of in een moderne slaapstad, bijvoorbeeld in Zoetermeer. In ieder van die gevallen zal de plaats van de Kerk in de samenleving anders zijn.

Voorbeeld 3 (maatschappij-beeld)

Een samenleving kan gekenmerkt worden door het feit dat vrijwel alle functies daarbinnen onderlinge samenhang vertonen. Maar het kan ook zo zijn, dat allerlei functies meer en meer naast elkaar bestaan.

In beide gevallen is de plaats van de Kerk in de samenleving verschillend: in het eerste geval heel vanzelfsprekend, in het tweede geval helemaal niet vanzelfsprekend. Op dit punt komen we uitvoeriger terug in tekst 3.

Voorbeeld 4

De Kerk kan ervoor kiezen 'de wereld de wereld te laten' en alleen maar uit te zien naar de Wederkomst des Heren. Denk aan het 'Maranatha, kom Heer Jezus, kom' van sommige vroeg-christelijke gemeenten. De Kerk kan er ook voor kiezen vorm te geven aan de 'Rijk-Gods-op-aarde' gedachte. Denk aan de Wederdopers in Münster of aan de Indianen-missies van de Jezuïeten in Zuid-Amerika. In elk van beide gevallen is de relatie tot de wereld anders. Dit kan ook geïllustreerd worden aan de hand van opstellingen van individuele mensen. Twee voorbeelden: enerzijds de woestijnvader Antonius, anders de guerillastrijder Che Guevara. U kunt zelf nog andere typerende voorbeelden bedenken.

Voorbeeld 5

De kerk als instituut/organisatie kan de kant van de machtige kiezen of de kant van de arme of... Maar nooit zonder gevolgen voor de verhouding tussen Kerk en wereld.

Tekst 2 De visie van de Kerk op de wereld - drie typen

Type a: de wereld als verloren

In dit type wordt de wereld vooral gezien als tot ondergang gedoemd, als verloren. De kerk is als de Ark van Noach, waarin God zijn uitverkorenen als geredden bijeenbrengt. Zij wachten daar op de Wederkomst van Christus, op zijn eindoordeel. In de katechese/verkondiging zijn dit in dit type de overheersende gedachten. Er ligt veel nadruk op 'innerlijk leven' en het gebed heeft een wat mystieke inslag. Zorg is vooral zorg voor elkaar (mede-leden van de Kerk). De liturgie is een soort vooruitlopen op de hemelse liturgie.

Type b: de wereld als missiegebied;

de wereld die steeds meer Kerk moet worden. In dit type is er meer oog voor de wereld, minstens als terrein waarop allerlei kerkelijke activiteiten gericht zijn. Kenmerkend is een sterke zendingsdrang: sterker naarmate men meer gelooft dat er buiten de Kerk geen heil is. Daarom is er ook grote aandacht voor het maken van bekeringen/veel dopelingen, desnoods met een beetje dwang. Ook is er een strakke kerkelijke organisatie: als een goed gedrild leger in slagorde.

De Kerk moet groeien, en de niet-Kerk moet kleiner worden. Katechese en liturgie dragen hier uiteraard de sporen van. De zorg gaat zich ook uitstrekken tot missie/zending.

Type c: de wereld als de plaats waar het Rijk Gods groeiende is

In dit type wordt minder in 'tegenovers' gedacht. Er is minder aandacht voor een andere wereld in de zin van een wereld buiten deze wereld of van een verre toekomst. En meer voor déze wereld, voor het hiernumaals.

Die wereld wordt gezien als de akker waarop tarwe en onkruid (goed en slecht) samen opgroeien.

Kerk wordt gezien als gist in het deeg, als zout der aarde. De Kerk is er zich van bewust dat het zout smakeloos kan worden en zijn kracht kan verliezen. De Kerk wordt dan ook niet langer gezien als zonder meer goed, en de wereld niet als zonder meer slecht. Er is allerlei vooruitgang in de wereld die als positief beschouwd wordt. Soms wordt ook toegegeven dat de Kerk nog wat leren kan van de wereld.

Tekst 3 De veranderde positie van de kerk in Nederland

Was veertig jaar geleden de positie van de Kerk in de Nederlandse samenleving nog vanzelfsprekend, nu is dit niet meer het geval.

Na de Tweede Wereldoorlog is als onderdeel van het herstelbeleid de vooroorlogse zuilenstructuur door alle volksgroeperingen versterkt herbouwd. De 'katholieke wereld' bijvoorbeeld werd opnieuw een gesloten wereld. Alle sectoren van de maatschappij werden op katholieke grondslag georganiseerd: gezondheidszorg, onderwijs, verenigingen, politieke partij, diaconie, omroep en media, vakbeweging; overal bestond wel een eigen katholieke instelling voor.

De Kerk regelde en bestuurde via de priesters en de bisschoppen voor een groot gedeelte de katholieke wereld. Waar katholieken waren, daar vielen kerk en wereld als twee cirkels met elkaar samen. Het grote ideaal van deze jaren was dan ook de realisering in een eigentijdse vormgeving van de 'societas christiana': de christelijke maatschappij. Als je boeken uit deze periode leest, dan tref je herhaaldelijk aan de woorden '(her)kerstenen van de maatschappij'. Men beleefde een sterke groepsidentiteit, men controleerde elkaar voortdurend en men droeg vanuit de eigen zuil 'het katholieke denken' uit naar de niet katholieke wereld. 'Roomsen, dat waren wij' en de Nederlandse katholieke dacht en leefde sterk vanuit de band met Rome en de paus.

Toch beginnen al in deze herstel periode krachten zichtbaar te worden, die in een latere fase de verzuilde samenleving zullen openbreken.

Door de oorlog hadden veel mensen persoonlijke dwarsverbanden gelegd door alle zuilen heen. Na de oorlog opereren de zuilen van elkaar onderscheiden, maar op landelijk niveau ontmoeten de toppen elkaar voortdurend. Nederland verandert snel en daar zijn verschillende oorzaken voor: de groeiende economische welvaart, de intensieve onderwijspolitiek, de snelle omschakeling van landbouw- naar industriestaat, de verstedelijking, de opkomst van de televisie, de groei van het wegennet en het autoverkeer, het verlies van de koloniën in Indië. Sociologen spreken verder over verschijnselen als secularisering, veralgemenisering, ontzuiling, democratisering en privatisering. Er ontstaat in veertig jaar een geheel andere samenleving.

Tegelijk vinden binnen de katholieke wereld zelf grote veranderingen plaats. Vaticanum II roept nieuwe kracht in de star geworden volkskerk wakker. Rond alle katholieke geloofs- en zedethema's - waarvan eerst gedacht werd dat de inhoud ervan voor eeuwig vastlag - ontstaat een intensieve herbronning en vernieuwing. En er moet gesignaleerd worden, dat in deze jaren de verschijnselen van randkerkelijkheid, kerkverlating en buitenkerkelijkheid gestaag doorgroeien. Vanaf 1945 geeft de statistiek bij deze verschijnselen een duidelijke groei te zien.

Zo komen we in onze huidige tijd terecht. Daarvan heel kort het volgende:

Niet zonder meer staat uniform en voor de eeuwigheid vast wat Kerk precies is. Katholieken verschillen daarover hartstochtelijk van mening.

Vervolgens is duidelijk, dat Kerk helemaal niet meer samenvalt met maatschappij. Steeds meer zijn functies aan het kerkelijk gecontroleerde leven ontvallen. De katholieke zuil is voor grote delen verdwenen. Kerk is een minderheidsgroep geworden in een open, veelvormige maatschappij met allerlei opvattingen. Een maatschappij bovendien, die zich niet zomaar iets laat zeggen door de Kerk. De maatschappij vaart een eigen koers.

Tekst 4 Werkopdracht bij tekst 3

Ieder groepje krijgt een bepaald thema mee, bijvoorbeeld:

De r.k. school, seksualiteit in het huwelijk, het maatschappelijk werk.

De opdracht is: Ga in uw eigen ervaring en in uw beelden van die zestig jaren na hoe groot de invloed van de Kerk op dat terrein vroeger was en hoe groot die nu is. De resultaten komen op een flap:

1945	School	Nu
--		--
--		--
--		--
--		--

Tekst 5 Conclusies uit tekst 1 en tekst 3

1. Als je invloed als Kerk op de samenleving niet langer vanzelfsprekend is, maar je wél invloed wilt, dan zul je daarvoor moeten kiezen.

Anders gezegd: dan zul je moeten besluiten dat je een dergelijke invloed wilt gaan nastreven.

2. Als je zo'n keuze maakt, maar je vertaalt die niet in een concreet plan dan ben je nóg nergens. Belangrijke elementen van zo'n plan zijn de drie "p's" :

A. De "p" van programma:

Een eerste vereiste is: zorg dat je een programma hebt. Een Kerk die geen helder programma heeft moet het afleggen tegen allerlei maatschappelijke organisaties die wél een dergelijk programma hebben. Een Kerk kan alleen nog aanwezig zijn in deze samenleving op basis van een goed, helder en gelegitimeerd programma. Dat is de eerste les. Dat is nieuw. Zo was het niet in 1945 of 1948.

B. De "p" van post:

Het tweede wat wij zeggen is: een organisatie die een programma heeft zal zich intern zó moeten inrichten, dat er bepaalde posten in die organisatie worden gereserveerd voor de uitvoering van programma-onderdelen. Het is dus niet meer zo zoals het vroeger was - dat één kapelaan of één pastoor alle taken in zich kan verenigen en dat het dan ook goed gaat. Zo is het niet. Ook dat is nieuw. De specialisatie en differentiatie binnen de organisatie is een nieuw fenomeen voor Kerken.

C. De "p" van persoon:

Personen moeten de diverse posten bemensen. Zodat het programma kan worden uitgevoerd. Dat is nu zo, zo was het vroeger ook. Alleen de mensen die het moeten uitvoeren, zijn andere mensen. Personen moeten geworven worden, dat is nu moeilijker dan het indertijd was. Die personen dragen verantwoordelijkheid en denken daar iets bij. Men kan ze niet naar gelieven kortwieken en in de hoek zetten. De personen moeten gevormd en getraind worden (kadervorming) en ook dat is dan ineens een taak geworden van de parochie.